

“эстетическая оценка”, обусловлено этапы оценочной деятельности, определено факторы эффективности комплексного взаимодействия искусства на личность, выяснено педагогическое значение использования этого взаимодействия в учебном процессе, проанализировано основные возможности использования этого взаимодействия на предметах художественно-эстетического цикла в процессе подготовки будущих учителей музыки, предложено и аргументировано включение в учебные программы факультетов искусств высших учебных заведений курса “Смежные виды искусств”.

Ключевые слова: комплексное взаимодействие искусств, эстетические оценки, профессиональная подготовка будущих учителей музыки.

Poplavsjka-Meljnychenko J. V. A role of complex co-operation of arts is in forming of aesthetic estimations of future teachers of muziki.

In the given article the question of the role and meaning of the complex relationship between arts in the forming of aesthetic opinion of the future music teachers is considered, the concept of “aesthetic opinion” is revealed, the stages of evaluating activity are prearranged, factors of efficiency of the complex influence of art on the personality are detected, educational meaning of using this relationship in the learning process is found out, the main opportunities of using given relationship on the subjects of artistic-aesthetic cycle in the process of training future music teachers is analyzed, incorporation of the course “Related arts” into the curriculum of art departments of higher educational institutions is suggested and grounded.

Keywords: complex relationship between arts, aesthetic opinions, professional training of the future music teachers.

УДК 373.3.446-021.64:005.342

Порядченко Л. А.
Київський університет імені Бориса Грінченка

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ ПЕРШОКЛАСНИКІВ ПОБУДОВИ ТЕКСТУ-ОПISУ

У статті висвітлено необхідність ознайомлення дітей з описом як функціонально-смысловим типом мовлення, з особливостями його будови, побудови та методикою впровадження в навчально-виховний процес початкових шкіл. Опис, як один з видів монологу, відіграє важливу роль в розвитку мовлення дитини, яка в повсякденному житті більше схильна виражатися в формі розповіді. Опис, в якому виражається статичність подій діти засвоюють значно важче, тому педагогам потрібно знати його особливості, щоб навчати дітей правильно користуватися його видами.

Ключові слова: опис, висловлювання, текст.

Уміння чітко, логічно і грамотно описати об’єкт чи подію, донести до співрозмовника певну думку, відстояти у словесній суперечці свою позицію – це справжнє мистецтво, яким володіє далеко не кожен з нас. У чому ж причина? А причина в тім, що починаючи з раннього дитинства, нас не навчали мистецтву живого слова, не заклали тієї мовної бази, якою ми могли б вміло користуватися під час висловлення своєї думки.

Сенситивним періодом у становленні мовлення людини, у формуванні умінь правильно і чітко будувати свою думку, використовуючи для цього різноманітність засобів рідної мови є початковий етап навчання у школі.

Велике значення в розвитку мовлення і мислення дитини має робота над описом як функціонально-смысловим типом мовлення, як одним з видів монологу, як на уроках з

розвитку мовлення, так і на уроках з читання, рідної мови, образотворчого мистецтва, художньої праці, природи та музики.

Проблематика навчання опису була предметом дослідження як у дошкільній (В. В. Гербова, А. Я. Зрожевська, С. В. Ласунова), так і в шкільній лінгвометодичі (О. П. Глазова, З. О. Доморацька, Л. М. Міненко, Г. І. Сорокіна, В. А. Собко). вченими описано варіативні методики навчання описового мовлення дітей дошкільного (М. М. Алексєєва, А. М. Богуш, А. М. Бородич, Л. В. Ворошиніна, Н. В. Гариш, Є. П. Короткова, Г. М. Ляміна, Є. І. Тихєєва, О. С. Ушакова, В. І. Яшина та ін.) та молодшого шкільного віку (Н. О. Будна, Н. А. Головань, Л. О. Варзацька, М. С. Вашуленко, Т. О. Ладиженська, Н. І. Лепська, М. Р. Львов, М. М. Наумчук, К. С. Прищепа, Н. Ф. Скрипченко, Г. О. Фомічова, Штифурко та ін.).

Але не завжди вчителі мають достатні знання про опис як функціонально-смісловий тип мовлення, про особливості використання опису у процесі розвитку зв'язного мовлення дітей 5-6 річного віку.

Тому мета даної статті полягає в представленні інноваційних технологій навчання опису дітей 5-6-річного віку, що оптимізують процес засвоєння ними особливостей будови та побудови цього функціонально-сміслового типу мовлення та сприятимуть повноцінному використанню у власному мовленні всього мовностилістичного багатства рідної мови.

У процесі навчання першокласників опису як функціонально-сміслового типу мовлення має враховуватися, що: опис передбачає повідомлення про факти, дії, явища, які існують одночасно; значення одночасності в описі не допускає заміни часового плану; в описі як одному з видів монологічного висловлювання майже всі речення виконують одне й те саме комунікативне завдання – відповісти на запитання: “Який предмет?” [8]; мовленнєві навички – це мовленнєві операції, що здійснюються несвідомо, з повним автоматизмом, відповідно до норм мови і служать для самостійного вираження думок, намірів, переживань. Сформувати навички – це означає навчити правильно будувати і реалізувати висловлювання, адже вони за своєю природою – стереотипні, механічні [5]. Дитина практично володіє мовленнєвими операціями, хоча й не усвідомлює цього. Вона виявляє їх спонтанно, у певних ситуаціях, за потреби. Поза подібними ситуаціями дитина нездатна мимовільно й усвідомлено виконувати мовленнєві операції (навички) [4], тільки при відповідному мовному і мовленнєвому навчанні дитина вчиться усвідомлювати те, що вона робить не довільно, тобто усвідомлювати власну мову, свої мовленнєві навички; вона приходить до розуміння того, що “життєві” мовні уявлення, “життєві” мовленнєві та мовні узагальнення існували у вигляді емпіричних в її інтелектуально-психічному світі. Мовленнєві навички в процесі становлення, розвитку й закріплення передбачають рефлексію дитини над мовленням, яка виникає спонтанно. Мовленнєві навички – це фундамент для формування у дітей мовних умінь; мовленнєві вміння – це мовленнєві дії, які здійснюються на основі мовних знань і способів дії за оптимальними параметрами, свідомого довільного й навмисного варіювання при виборі та поєднання мовленнєвих операцій (навичок) залежно від мети, ситуації спілкування та співрозмовника, із яким відбувається комунікація. Це і є комунікативно-мовні вміння [4]; “...розвиток рефлексії дитини над мовленням є виникнення, розширення, якісна зміна і внутрішня структурна перебудова орієнтованої ланки первісно спонтанної мовленнєвої діяльності” [5, с. 159].

Метою як кінцевим результатом, якого треба досягти в навчанні опису дітей 6-и років є формування умінь висловлюватись у формі опису.

Для здійснення поставленої мети, спрямованої на реалізацію наступності, необхідним є вирішення таких завдань: 1) удосконалення й подальший розвиток навичок будувати описи, здобуті в дошкільному віці (удосконалення мовленнєвих навичок

аудіювання висловлювань – описів; збагачення словника дітей лексикою, яка точно й виразно передає ознаки описуваних предметів, явищ, дій; збагачення синтаксичної будови дитячого мовлення синтаксичними конструкціями, за допомогою яких утворюються описові контексти; активізація в усному мовленні дітей доречних лексико-граматичних засобів, характерних для опису – для оптимального відтворення властивостей і якостей об'єктів та дій). 2) формування в дітей початкових умінь будувати висловлювання – описи: (формувати вміння аудіювання (сприймання й розуміння) описів, спостереження за специфікою мовного матеріалу; формувати в дітей первісні елементарні знання про опис як функціонально-смысловий тип мовлення, про його структуру; учити дітей об'єктивувати опис як метамовну одиницю; розвивати в першокласників вміння рефлексувати створені ними описи як найвищу одиницю мовлення, як особливий його тип).

Для реалізації визначених завдань у реальному процесі навчання опису дітей 6-річного віку ми розробили зміст згідно з принципом наступності. Він формується за такими блоками:

Блок № 1 – комунікативний – мовний зміст для формування в дітей навичок і умінь будувати висловлювання-описи в усній формі. Специфіка цього змісту полягає в тому, що це не просто перелік синтаксичних конструкцій, а саме ті словосполучення й речення, що утворюють опис. Це зміст суто комунікативної роботи. Він містить усі різновиди словосполучень та речень, притаманних опису дій, явищ, предметів. Кожне із запропонованих словосполучень передає реальні відношення між явищами і предметами об'єктивної дійсності, представлені в мові як граматично-смыслові відношення між компонентами. Розрізняються основні типи відношень за такими значеннями: атрибутивні, об'єктні, суб'єктні, обставинні, що можуть мати різні підтипи. Використання дитиною кожного з видів словосполучень є показником багатства розвитку її індивідуального мовлення й мислення, її спроможності в подальшому сприймати та чітко усвідомлювати навчальні тексти шкільних предметів. Цей мовний зміст ми використовували у формуванні навичок і умінь будувати опис з метою забезпечення ефективної комунікації у дітей 6 років.

Блок № 2 – лінгвістичний – зміст для здійснення метамовної роботи щодо опису (як необхідна умова для об'єктивації опису як одиниці мови і подальшого формування мовленнєвих умінь). Оскільки діти у своєму мовленні спираються не на наукові, а “життєві” поняття опису, необхідно на наступному етапі досягти осмислення дітьми первинних знань про мову, підвести їх до усвідомленого використання здобутих знань у процесі своєї мовленнєвої діяльності, осмисленого відбору й уживання у власному мовленні специфічного добору мовного матеріалу для опису.

Отже, у процесі навчання слід давати дітям такі знання про суттєві ознаки опису: описувати – це означає висловлюватися за допомогою мови: слів та речень, словесно малювати – повідомляти про те, що бачиш у цей момент часу (на яву, на фото, на картинці); за допомогою опису передаються ознаки та властивості предмета. (До них можна поставити запитання: яка?, який?, яке?, які? Наприклад: “Оченята в дівчинки (які?) небесного кольору”). У висловлювання також відтворюються ознаки і властивості дій. (До них можна поставити запитання: як саме?, яким чином? Наприклад: Хлопчик спускався з гірки, (як саме?) сидячи на санчатах); в описі завжди відтворюються події, які відбуваються одночасно (малюють, грають, читають, пишуть).

Ураховуючи специфіку змісту другого блоку, необхідним є формування в дітей умінь об'єктивувати найпростіші за формою тексти-описи як синтаксичні одиниці найвищого ярусу, тобто сприймати і розуміти їх як мовну дійсність, як мовну одиницю, за допомогою якої будується мовлення, висловлювання та передаються якості і властивості

предметів. В об'єктивації описів дітям допоможуть суттєві ознаки, які вони мають виокремити й усвідомити.

Для вивчення дітям пропонуються також і формально-структурні ознаки опису: опис складається із зачину, у якому називається об'єкт, що описується, основної частини, де передаються основні ознаки і властивості описуваного об'єкта, та кінцівки, у якій зазначаються відношення до описуваного об'єкта тієї особи, котра здійснює опис, або ж підводиться підсумок вищезазначеного). Усі речення оформляються інтонаційно: на початку речення голос підвищується, в кінці – понижується. Такими самими інтонаційними мають бути початок і закінчення частин опису. На письмі ця інтонація позначається великою літерою на початку і крапкою вкінці речення.

Окрім цього, змістом передбачено розрізнення описів, розповідей та міркувань як функціонально-сміслових типів мовлення за формально-граматичними запитаннями: розповідь відповідає на запитання хто?, що робить?; опис відповідає на запитання який?, яким чином?; міркування відповідає на запитання чому саме так, а не інакше?

Блок № 3 – Рефлексивний – зміст для первинного формування умінь будувати описи. У змісті цього блоку містяться знання про мовлення людини, зокрема про опис як мовленнєву, комунікативну одиницю, яка підлягає рефлексії. Цей блок, як і попередній, передбачає вироблення в дітей 6-річного віку вмінь користуватися отриманими експліцитними знаннями у власній мовленнєвій практиці продукування описів; при створенні описових висловлювань рефлексувати їх (самоспостереження, самоаналіз, роздуми над власним мовленням, самовідчуття мови, самооцінювання), контролюючи власне мовлення.

Таким чином, у навчанні дітей опису відбувається логічний перехід: від спонтанного, неусвідомленого мовлення, тобто від утвореної мовленнєвої навички, до її удосконалення й опертя на неї в озброєнні елементарними знаннями про опис та поступове формування початкових мовленнєвих умінь будувати описи на основі отриманих первісних знань про опис і рефлексії мовлення, тобто елементарної об'єктивації, рефлексивності, усвідомленості й довільності як основи будь-якого мовленнєвого вміння.

Методика введення в мовлення дітей специфічно-описового мовного матеріалу передбачає й відповідне специфіці кожного змістового блоку застосування методів навчання опису, адекватних до практичної й теоретико-практичної діяльності дітей. “Практичні” і “практико-теоретичні” (Л. П. Федоренко [7]) підібрані з урахуванням специфіки засвоєння мови: або емпіричного, неусвідомленого, практичного шляху, характерного для оволодіння навичками, або довільного, усвідомленого, метамовного, рефлексивно-комунікативного шляху, притаманного опануванню лінгвістичними знаннями і комунікативними вміннями.

Із практичних (дотеоретичних) методів використовуються бесіди, перекази, загадки, мовні дидактичні ігри, лексичні вправи, вправи на побудову описів та ін. Вони спрямовуються на практичне використання мови опису в мовленні й удосконалення навичок висловлюватися за типом опису. Із практично-теоретичних методів застосовуються такі: спостереження над реченнями, словосполученнями, що здатні утворити описи, над структурою опису, мовний аналіз, синтез, моделювання структури опису, порівняння різних типів висловлення, співставлення, абстрагування, класифікація мовних одиниць, виокремлення суттєвих ознак тощо. Усі вони сприяють осмисленню дітьми сутності опису, його об'єктивації; усвідомленню специфіки мови опису, свого мовленнєвого досвіду; формуванню мовленнєвих умінь.

Крім лінгвометодичних методів, необхідно використовувати й загально-дидактичні методи. Інформаційно-рецептивні: пояснення педагога, читання творів з аналізом їх

змісту, структури, бесіди узагальнювального характеру тощо – використовуються для повідомлення знань про істотні ознаки опису, їх уточнення та розвитку вмінь об'єктивувати опис. Репродуктивні: вправи, дидактичні ігри – використовуються з метою формування в дітей умінь аналізу текстів із наступним виокремленням із них описів та їх об'єктивації. Евристичні бесіди використовуються для осмислення й усвідомлення дітьми суттєвих ознак опису. Евристичні запитання використовуються для перевірки усвідомленості дітьми суттєвих ознак опису, наприклад: Що означає описувати? Що можна описати? Із чого ми починаємо описувати? Про що говоримо всередині опису, а про що вкінці? Частково-пошукові методи застосовуються при виконанні дітьми проблемних пошукових завдань, коли вони мали знайти відповідні мовні засоби для створення описових контекстів. Дослідницькі методи змушують дітей бути “маленькими дослідниками”, які самостійно та під керівництвом педагога будують різні види описів, підбираючи відповідний, доречний синтаксичний мовний зміст, об'єктивують опис як одиницю мови, контролюють описові висловлювання однолітків та рефлексували власне мовлення.

Серед організаційних форм, що використовуються в навчанні, є такі: групові (уроки, спостереження, дидактичні ігри, екскурсії тощо), тематичні, інтегровані, комплексні.

Групові організаційні форми застосовуються з метою удосконалення навичок будувати описи в певної групи дітей. Тематичні уроки використовуються для ознайомлення першокласників з певним видом опису, осмислення його суттєвих ознак. Інтегровані уроки, у яких поєднуються елементи декількох уроків, використовуються під час навчання дітей 6-річного віку описам з метою повноти сприйняття та уявлення дітьми суттєвих ознак, притаманних описовим контекстам. Комплексні уроки використовуються з метою закріплення вивченого матеріалу та виявлення вмінь та навичок дітей продукувати описи різних видів, усвідомлюючи їх зміст, структуру та особливості будови та побудови.

Під час навчання шестиліток опису на уроках, заняттях, у процесі ігор, екскурсій, спостережень необхідно використовувати такі форми роботи: фронтальні, індивідуальні, індивідуально-групові і т. ін.

Здебільшого слід надавати перевагу фронтальним формам роботи, але, коли потрібне додаткове пояснення дітям особливостей опису як функціонально-сміслового типу мовлення, можна використовувати й додаткову роботу з формування усного мовлення-опису, зокрема індивідуально-групові форми. Індивідуальні форми роботи з дітьми 6 років застосовуються у тому випадку, коли дитина не сприймала матеріал одночасно з групою, тому потрібно працювати з нею окремо.

Під час упровадження методики навчання опису дітей 6-річного віку доречним є використання лінгвістичних засобів навчання, які забезпечують ефективність розвитку мовлення дітей – мовний матеріал: словосполучення, речення, тексти; дидактичний матеріал: загадки, прислів'я, казки, приказки; наочний матеріал: підручники, книги для позакласного читання, предметні та сюжетні картинки, предмети, іграшки, об'єкти навколишньої природи; технічні засоби навчання: комп'ютерні програми, діапроектори (слайди), відеомагнітофон, телевізор, магнітофон.

Навчання шестирічок здійснюється у три етапи. Відповідно до комунікативно-збагачувального етапу формування мовленнєвих навичок дітей відбувається з урахуванням видів опису (портрет, пейзаж, характеристика, натюрморт, інтер'єр, опис дії, опис стану природи чи людини), обсягу опису (5-6 речень), кількості мікротем (3-4) та ступеня їх розгорнутості, інформативності опису (всіх якісних ознак), синтаксису зв'язного цілого і граматичних способів міжфразового зв'язку (займенниковий,

числівниковий зв'язок, синонімічна заміна і т.д.), синтаксичних особливостей описів (характерних для них словосполучень та речень).

Когнітивно-збагачувальний етап навчання дітей передбачає усвідомлення змісту поняття “опис” як тексту, висловлення, осмислення його як одиниці мови за істотними ознаками, об'єктивацію опису і початкове оволодіння поняттям “опис”, тобто здобуття експліцитних знань.

На мовленнєво-творчо-рефлексивному етапі навчання дітей здійснюється згідно з формуванням умінь рефлексувати опис як особливу одиницю мовлення з початковим формуванням умінь вибирати і вживати доречні, найефективніші мовні засоби, що адекватні опису, вмінь контролювати й оцінювати власне мовлення й мовлення товаришів.

Робота з навчання дітей 6-и років засобами опису має здійснюватися згідно із запропонованими етапами. Зміст цих етапів реалізовується на кожному уроці, що забезпечує єдність лінгвістичних знань та комунікативних умінь і навичок, доступність та поступовість введення нового змісту навчання, а також поступальність дидактичного руху, послідовний зв'язок, взаємодію навичок, знань і умінь протягом усього навчального періоду.

Послідовність у роботі над описом проявляється у тому, що спочатку шляхом аудіювання та аналізу зразкових текстів-описів, насичених описовими синтаксичними конструкціями, вводяться у пасивний склад мовних засобів дитини відсутні в її мовленнєвому досвіді граматичні форми, притаманні опису. На цьому етапі навчання відбувається первинне сприйняття та осмислення дітьми 6-и років суттєвих ознак опису, розуміння змісту повідомлень, наявних у реченнях та виокремлення зв'язків реальності, виражених за допомогою опису.

Коли в дітей сформувалося мовне чуття описових граматичних форм, коли вони запам'ятали моделі описових синтаксичних конструкцій, відбувається, по-перше, збагачення усного мовлення дитини (говоріння) різноманітними описовими конструкціями, які необхідні в майбутньому для складання описів різних видів, а, по-друге, осмислення й усвідомлення шестилітками особливостей будови й побудови текстів описового типу.

Навчальна робота над описом завершується активним управлінням дитини в побудові різних видів опису як функціонально-сміслового типу мовлення. Це активізує розумову діяльність та творчість дітей 6-и років, а також сприяє повному осмисленню та усвідомленню особливостей опису як одного з видів монологу, рефлексії над власним мовленням і контролю над мовленням однолітків при створенні опису.

Отже, представлені нами інноваційні технології розвитку мовленнєвих умінь дитини в галузі опису як функціонально-сміслового типу мовлення – це не звичайне емпіричне засвоєння дітьми 6-річного віку словосполучень та речень, які можна використовувати при створенні описів різних видів, а багатогранний процес осмислення значення та необхідності добору його змісту, доречного відбору мовних засобів у мовленнєвій діяльності та рефлексія як над утворенням власного мовлення, так і контроль за мовленням однолітків. Цей перехідний етап у розвитку мовлення від неусвідомленого опанування мови в дошкільні роки до свідомого і є сенситивним періодом, найоптимальнішим для розкриття потенційних мовленнєвих та інтелектуальних задатків дітей, які розкриватимуться при застосуванні даної методики.

Використана література:

1. *Афанасьєва Р. И.* Преимущество в обучении рисованию детей подготовительной к школе группы детского сада и учащихся первых классов общеобразовательной школы : автореф. дис. ... канд. пед. наук / Р. И. Афанасьєва. – М., 1979. – 26 с.
2. *Вихованець І. Р.* Граматика української мови / І. Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 367 с.
3. *Дем'яненко С. Д.* Пропедевтика мовних понять у дітей старшого дошкільного віку : дис. ... канд. пед. наук / С. Д. Дем'яненко. – Переяслав-Хмельницький, 2006. – 260 с.
4. *Калмикова Л. О.* Формування мовленнєвих умінь і навичок у дітей: Психолінгвістичний та лінгвометодичний аспекти : навч. посіб. для студ. ВНЗ / Л. О. Калмикова. – К. : НМЦТВО, 2003. – 300 с.
5. *Леонтьєв А. А.* Основы психолінгвистики / А. А. Леонтьєв. – М. : Смысл, 1999. – 286 с.
6. *Львов М. Р.* Основы теории речи : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / М. Р. Львов. – М. : Академия, 2002. – 248 с.
7. *Методика преподавания русского языка в начальных классах : учеб. пособие для студентов высш. пед. учеб. заведений. – 2-е изд., испр. / М. Р. Львов, В. Г. Горецкий, О. В. Сосновая. – М. : Академия, 2000. – 464 с.*
8. *Ушакова О. С.* Развитие речи дошкольников / О. С. Ушакова – М. : Изд-во Института психотерапии, 2001. – 240 с.
9. *Федоренко Л. П.* Закономерности усвоения родной речи / Л. П. Федоренко. – М. : Просвещение, 1984. – 120 с.

Порядченко Л. А. Инновационные технологии обучения первоклассников построения текста-описания.

В статье показано необходимость ознакомления детей с описанием как функционально-смысловым типом речи, с особенностями его строения, построения и методикой внедрения в учебно-воспитательный процесс начальных школ. Описание, как один из видов монолога, сыграет важную роль в развитии речи ребенка, который в повседневной жизни больше склонен выражаться в форме рассказа. Описание, в котором выражается статичность событий, дети усваивают значительно труднее, поэтому педагогам нужно знать его особенности, чтобы учить детей правильно пользоваться его видами.

Ключевые слова: описание, высказывание, текст.

Poryadchenko L. A. Innovative technologies of teaching of first-class boys of construction of text-description.

In article it is shown necessity of acquaintance of children with the description as is functional-semantic type of speech, with features of its structure, construction and an introduction technique in teaching and educational process of elementary schools. The description as one of monologue kinds, will play an important role in development of speech of the child which in an everyday life is more inclined to be expressed in the form of the story. The description in which static character of events is expressed, children acquire much more difficultly, therefore teachers need to know its features that learns children to use its kinds correctly.

Keywords: the description, the statement, the text.